

УДК 65:33.2

Сірко А.Ю.
аспірант кафедри підприємництва та економіки підприємств
Університету митної справи та фінансів

СУТНІСТЬ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

NATURE AND DEFINITION OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто основні теоретичні підходи до інтерпретації поняття «розвиток підприємства» і його відмінність від економічної категорії «зростання». Досліджено і доповнено видову класифікацію розвитку підприємства. Розкрито сутність економічного розвитку підприємства, проаналізовано основні його складники. Запропоновано можливі стратегії для розвитку підприємства.

Ключові слова: підприємство, економічний розвиток, складники економічного розвитку, розвиток підприємства.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены основные теоретические подходы к интерпретации понятия «развитие предприятия» и его отличие от экономической категории «рост». Исследована и дополнена видовая классификация развития предприятия. Раскрыта сущность экономического развития предприятия, проанализированы основные его составляющие. Предложены возможные стратегии для развития предприятия.

Ключевые слова: предприятие, экономическое развитие, составляющие экономического развития, развитие предприятий.

ANNOTATION

The article describes the main theoretical approaches to the interpretation of the concept of «enterprise development» and its difference from the economic category of «growth.» Researched and supplemented species classification of the enterprise. The essence of economic development enterprises, and analyzes its main components. A possible strategy for enterprise development.

Keywords: enterprise, economic development, component of economic development, the development of the company.

Постановка проблеми. Розвиток економіки характеризується нестабільністю, невизначеністю та високою швидкістю змін. Для забезпечення безперервного процесу економічного розвитку кожне підприємство повинне прагнути до підвищення прибутковості виробництва, поліпшення якості продукції, раціонального використання ресурсів, тому метою статті є дослідження особливостей економічного розвитку підприємства за рахунок аналізу його складників та можливого стратегічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних основ розвитку підприємств і їх видових проявів приділяли увагу багато українських і зарубіжних учених: М.Х. Мескон, Ф. Хедоурі, М.В. Афанасьєв, В.Г. Андрійчук, В.М. Геець, Ю.С. Погорелов, Е.В. Раєвнева, Е.В. Шубравська та ін.

Виділення невирішених раніше рішень частин загальної проблеми. Проте загальна думка щодо трактування поняття «розвиток підприємства» і його видів у сучасній економічній

науці не цілком розкрита і вимагає ґрунтовного теоретичного аналізу.

Мета статті полягає у розкритті економічного змісту розвитку підприємства, формуванні власного визначення досліджуваної категорії, розгляді та доповненні видових проявів розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття такого суб'єкта, як підприємство, чітко визначене в Господарському кодексі України: суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав і обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Суть діяльності підприємства полягає в одержанні прибутків.

Н.М. Богацька під підприємством розуміє провідний і важливий елемент сучасної економіки, який забезпечує ринок товарами та послугами, сприяє розвитку здорової конкуренції, задовольняє потреби споживачів. Його діяльність базується на власній ініціативі підприємця, на його страх та ризик та має на меті отримання прибутку [1].

Кожне підприємство функціонує у фінансовому середовищі, тому обов'язковими умовами є фінансова стабільність підприємства та стійкість, що забезпечується фінансовим менеджментом даного підприємства [2]. Л.С. Запасна вважає, що аналіз сутності підприємства дає змогу констатувати, що підприємству найбільшою мірою властиві характерні риси організації як соціально-економічної системи, таким чином, у рамках дослідження логічним є розуміння підприємства як організації [3].

Кожна соціально-економічна система має дві рушійні сили – бажання вижити (зберегти себе, мати визначену стабільність) і прагнення розвиватися (самоудосконалюватися) [3, с. 6].

Поняття «розвиток» широко використовується в науковому обігу із середини ХХ ст. і не має однозначного тлумачення. Спочатку під розвитком розуміли ідею пристосування, виживання в умовах обмеженості ресурсів і соціальних конфліктів. У 50–70-х роках з'явилися

гіпотези вчених про циклічність такого розвитку і наявність відповідних його стадій, а саме поняття набувало все більшу різнобічність. У науковій літературі того періоду розвиток розглядався як найважливіший критерій прогресу, як ускладнення, збагачення якостей і потреб людини, розширення ступенів свободи її вибору і поведінки [4, с. 545].

Філософська наука визначає, що на відміну від явищ руху зміни, що можуть викликатися дією зовнішніх щодо об'єкта сил, розвиток являє собою саморух об'єкта – іманентний процес, джерело якого укладено в самому об'єкті, що розвивається. Розвиток виникає в результаті протиріч, боротьби нового і старого, боротьби «суперечливих, взаємовиключних, протилежних тенденцій», властивих об'єктам «природи», їхнього подолання, перетворення в нові протиріччя.

Е.В. Шубравською розвиток трактується як процес переходу системи з одного стану в інший, що супроводжується зміною її якісних і кількісних характеристик [5, с. 37]. Цієї ж думки дотримується Ю.С. Погорелов, який розглядає розвиток через кількісні й якісні зміни у функціонуванні системи, що характеризуються багатомірністю, спрямованістю і часто неминучістю, накопичуються і викликають перехід системи до якісно іншого стану [6, с. 31]. В «Академічному тлумачному словнику української мови» розвиток визначено як процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого [7]. На думку О.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухіна, розвиток – це рух уперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюція, поліпшення, вдосконалення, прогрес, а також ріст і розширення [8, с. 11].

Розвиток як загальнонаукову категорію розглядають із трьох сторін: як закон, як принцип та як явище. Розвиток як закон характеризує перехід від одного буття до іншого, причому наступний стан буття буде іншим за попередній за кількісними або якісними характеристиками. Традиційно вважають, що наступний стан буття буде кращим за попередній. Розвиток як явище є протилежним до буття, яке знаходиться в незмінному стані. Розвиток як принцип є іманентною рисою буття, його невід'ємною характеристикою, що також зумовлює можливість подальших змін буття [6, с. 31].

Таким чином, за наявності великої кількості точок зору щодо даного поняття вважаємо, що як фундаментальну категорію розвиток необхідно розглядати різнобічно і з широким контекстом, адже розвиток на основі єдиної економічної площини вміщує в себе багато однокореневих еле-

ментів, наприклад «зростання». У «Тлумачному словнику української мови» термін «зростання» незалежно від предметної сфери його застосування трактують як «збільшуватися кількісно; досягати вищого ступеню розвитку» [9, с. 1087]. Зростання є зворотним процесом у часі, адже зростання або спад економічних показників завжди мають граничні межі, за якими починаються кризові явища. Розвиток передбачає нарощування якісних змін організації системи, розширює її можливості до оновлення і реагування на різного роду виклику зовнішнього середовища в умовах зростаючої невизначеності. А зростання можливе за незмінних якісних характеристик системи і, як правило, викликане дією зовнішніх чинників. Ми вважаємо, що порівнювати категорії розвитку і зростання не можна, оскільки розвиток характеризується керованістю, цілеспрямованістю і станом вимірювання, що передусім відрізняє його від зростання.

Розвиток для підприємств розглядають, з одного боку, як такий тип змін, що підвищує ступінь організованості системи, а з іншого – як виділену у складі підприємства систему, в якій об'єднані інноваційні процеси, що ведуть до кількісних та якісних змін у всіх функціональних галузях підприємства, а також контури її управління на основі зворотних зв'язків, в яких вирішуються завдання стратегічного та тактичного управління і запускаються механізми самоорганізації оперативного управління розвитком. Базуючись на моделі життєвого циклу організації, розвиток підприємства можна трактувати як життєвий цикл, який характеризується часовими етапами і має такі стадії розвитку організації: народження, дитинство, отрочество, рання зрілість, розквіт сил, повна зрілість, старіння, оновлення [10, с. 100].

Структуру економічного розвитку формує розвиток усіх його елементів: економічної системи, галузі, підприємства, людського, фінансового та майнового капіталу, інноваційних та інвестиційних процесів тощо. В. Кіфяк узагальнив та систематизував підходи до трактування розвитку підприємства (рис. 1).

Отже, незважаючи на поширеність поняття «розвиток підприємства» в науці, не має універсального визначення цієї категорії, але ми бачимо спільні характеристики. Такими харак-

Рис. 1. Підходи до визначення категорії «розвиток підприємств» [11, с. 191]

теристиками є: адаптація до впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, перехід з одного стану в інший, наявність кількісних та якісних змін.

Якщо розглядати різні етапи економічного розвитку, то стає очевидним, що підприємству належало і належить головне місце як на мікро-, так і на макrorівні, тому проведемо дослідження економічного змісту поняття «розвиток підприємства» з точки зору різних учених (табл. 1).

Таким чином, погляди вчених об'єднуються в тому, що розвиток є процесом, результатом якого є придбання нових кількісних та якісних

характеристик економіко-виробничої системи, поліпшення показників ефективності функціонування і приріст потенціалу підприємства, який допомагає йому пристосовуватися до динамічних змін у середовищі, зберігаючи свою життєдіяльність.

Узагальнення теоретичних концепцій щодо даної категорії дає можливість сформулювати власне визначення: розвиток підприємства – це перехід закономірних якісно-кількісних змін економічної системи в довгостроковому періоді, які відбувається з обмеженими економічними ресурсами під дією потреб та інтересів суспільства в довгостроковій перспективі.

Таблиця 1

Визначення поняття «розвиток підприємства»

Автор, джерело	Визначення поняття «розвиток підприємства»
Ю.А. Плугіна [12, с. 194]	Якісні перетворення в його діяльності за рахунок змін кількісних і структурних характеристик техніко-технологічних, організаційно-комунікаційних, фінансово-економічних ресурсів на основі ефективного використання інтелектуально-кадрових ресурсів та інформаційних технологій.
Р.О. Побережний [13, с. 91]	Спрямована зміна якісного стану організації, її структури, складу або властивостей, кількісних чи якісних змін елементів організації. При цьому розвитку організації притаманні ті ж властивості, що і «філософському розвитку», тобто циклічність і спіральність.
О.В. Раєвська [14, с. 108]	Унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури і переводом його в новий фактор (одна з альтернативних траєкторій розвитку підприємства) функціонування.
Ю.С. Погорелов [6, с. 32]	Безупинний процес, що відбувається за штучно встановленою або природною програмою як зміна станів підприємства, кожен з яких є якісно іншим за попередній, через що у підприємства як у більш складної системи виникають, розкриваються та можуть бути реалізовані нові можливості, нові властивості, якості та характерні риси, які сприяють здатності підприємства виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання, що зміцнює його позиціонування в зовнішньому середовищі і підвищує здатність протидіяти його негативним впливам.
М.В. Афанасьєв, В.Д. Рогожин, В.І. Рудика [15, с. 27]	Об'єктивна зміна тільки якісних характеристик системи, зумовлена як фундаментальними законами природи (єдності та боротьби протилежностей, переходу кількості в якість, розвитку суспільства по спіралі та нагору), так і закономірностями функціонування конкретних систем (старіння устаткування, набуття досвіду і знань співробітниками, виснаження природних ресурсів), за якої формуються нові властивості системи.
І.О. Богатирьов [16]	Сукупність змін різної економічної природи, спрямованості, інтенсивності, що об'єктивно відбуваються в соціально-економічній системі підприємства під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, а також призводять до переходу та фіксації підприємства в різній організаційно-економічній стан (щодо сталого характеру).
С.П. Дунда [17]	Сукупність спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок суперечності у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища.
В. Кифяк [11, с. 193]	Динамічна система взаємодіючих підсистем, передумов, факторів і принципів, які формують вектор кількісних і якісних змін функціонування підприємства, спрямованих на досягнення пріоритетів.
Е.М. Коротков [18, с. 296]	Сукупність змін, які ведуть до появи нової якості та зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища.
О.Є. Кузьмін [19, с. 36]	Розвиток кожної організації має циклічний характер, тобто проходить через певні стадії життєвого циклу, що визначають особливості виробничо-господарської, інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності.
Т.Б. Надтока, Г.А. Какуніна [20]	Процес сукупних змін у соціально-економічній системі підприємства, спрямований на його перехід у новий якісно-кількісний стан у часі під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, причому за напрямом він може бути як позитивним, так і негативним.
А.М. Турило, С.В. Святенко [21, с. 121]	Економічна складова життєдіяльності підприємства в усіх її формах і проявах протягом його життєвого циклу здійснюється під впливом екзогенних та ендогенних факторів і орієнтована на досягнення поставленої власником мети.
О.В. Шубравська [5, с. 37]	Це процес переходу системи з одного стану в інший, що супроводжується зміною її якісних і кількісних характеристик.

Проведений аналіз показує, що економічний розвиток підприємства є багатограним явищем, що й зумовлює наявність різних класифікаційних ознак і видів розвитку підприємства.

Висновки. Залишається актуальним створення економічної моделі підприємства, в якій відбувалися би постійний економічний розвиток та швидке пристосування до змін економічного світу. Світова фінансова криза показала, що старі економічні закони малоефективні, у сучасній економіці вони втрачають свою актуальність. Завдання вчених – розробити такі моделі, методики і форми розвитку підприємств, які відповідали би сьогоденню.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічний електронний словник : у 2-х т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
2. Ситніченко В., Кисельова Г. Сучасні системи менеджменту – основа сталого розвитку підприємства / В. Ситніченко, Г. Кисельова // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 3. – С. 59–61.
3. Масленникова Н.П. Управление развитием организации / Н.П. Масленникова. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2002. – 34 с.
4. Розвиваючіся країни: економічний прогрес і соціальний розвиток / Под ред. В.Л. Шейніса, А.Я. Эльянова. – М. : Наука, 1987. – 655 с.
5. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрямки дослідження / О. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 36–42.
6. Погорелов Ю.С. Категорія розвитку та її експланаторний базис / Ю.С. Погорелов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf.
7. Розвиток / Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sum.in.ua/s/rozvytok>.
8. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление : [учебник для студ. вузов] / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. – М. : ОМЕГА-Л, 2006. – 464 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1440 с.
10. Пашенко О.П. Стратегічне управління розвитком підприємства / О.П. Пашенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 99–103.
11. Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії «розвиток підприємства» / В. Кифяк // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 190–194.
12. Плуґіна Ю.А. Інтелектуальний розвиток: сутність поняття / Ю.А. Плуґіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 193–196.
13. Побережний Р.О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування / Р.О. Побережний // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – 2012. – № 13. – С. 90–100.
14. Раєвнева О.В. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели : [монография] / О.В. Раєвнева. – Харьков, 2006. – 496 с.
15. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия : [монография] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Харьков : ИНЖЭК, 2003. – 184 с.
16. Богатирьев І.О. Управление развитием предприятия : автореферат. дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / І.О. Богатирьев. – Київ, 2004. – 22 с.
17. Дунда С.П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» / С.П. Дунда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppri/2011_32/Dunda.pdf.
18. Коротков Э.М. Концепция менеджмента / Э.М. Коротков. – М. : Дека, 1997. – 304 с.
19. Кузьмін О.Є. Основы менеджмента : [підручник] / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – К. : Академвидав, 2003. – 416 с.
20. Надтонка Т.Б. Соціальний розвиток промислового підприємства та механізми його управління / Т.Б. Надтонка // Управлінські технології у рішенні сучасних проблем розвитку соціально-економічних систем : [монографія] ; за заг. ред. О.В. Мартякової. – Донецьк : ДонНТУ, 2011. – 744 с. – С. 564–569.
21. Турило А.М. Теоретико-методологічні основи фінансово-економічного розвитку підприємства / А.М. Турило, С.В. Святенко // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 120–126.